

توصیف ویژگی‌های زبان‌شناختی زبان رمزی جابری

مریم تفرجی یگانه^{۱*}، زهرا انصاری^۲

۱. استادیار زبان‌شناسی، دانشگاه ایلام

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد زبان‌شناسی، دانشگاه ایلام

پذیرش: ۱۳۹۸/۰۸/۲۱

دریافت: ۱۳۹۸/۰۳/۱۸

Description of the Linguistic Features of Jaberi Coded Language

Maryam Tafaraji Yeganeh^{*1}, Zahra Ansari²

1. Assistant Professor of Linguistics, Ilam University

1. M.A. Student of Linguistics, Ilam University

Received: 2018/06/08

Accepted: 2019/11/12

Abstract

Language is the most important device for communication, but one coded form of it is used to restrict communication. The Coded Language of Jaberi is one of the most unknown languages in Iran that was originally developed by the people of Jaber village (of Badre County, Ilam Province). This language is known as žêrzuwanaki in the local dialect. The purpose of this research was to study the linguistic characteristics of the coded language of Jaberi. The data were collected through field research based on the researchers' linguistic aptitude and interviews with native speakers of this language. The results indicated that the phonemes, syntax and grammar of the coded language of Jaberi is similar to the standard language of the region, but lexically it is completely different. The inventors of this language were also Jaberi's prayer writers who traveled to different areas in the past to pray for people, and they needed a coded language to keep their secrets hidden from others. Results show that the creators of coded languages including the coded language of Jaberi are usually business owners who have invented such languages to protect their business secrets.

Keywords: Coded language, Linguistic features, Jaberi, sociolinguistics, Pidgin.

چکیده

زبان مهم‌ترین ابزار برای ایجاد ارتباط است، اما گونه‌ای رمزی از آن، برای محدود کردن ارتباط به کار می‌رود. زبان رمزی جابری یکی از ناشناخته‌ترین زبان‌های رمزی در ایران است که در گذشته بر حسب نیاز، توسط مردم روستای جابر (از توابع شهرستان بدره، استان ایلام) ساخته شده است. این زبان در گویش محلی به (žêrzuwanaki) معروف است. هدف از این پژوهش بررسی ویژگی‌های زبان‌شناختی زبان رمزی جابری است و داده‌ها به صورت میدانی، بر اساس شمّ زبانی نگارنده و مصاحبه با گویشوران بومی این زبان به دست آمده‌اند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که زبان رمزی جابری از لحاظ دستگاه واجی، صرف و نحو، همچون زبان معیار در این منطقه است ولی از لحاظ واژگانی کاملاً با آن متفاوت است. مبدعان این زبان نیز دعانویسان جابری هستند که در گذشته برای دعانویسی به نواحی مختلف سفر می‌کردند و نیاز به یک زبان مخفی داشتند که به وسیله آن بتوانند اسرار خود را از غریبه‌ها مخفی نگه‌دارند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که مبدعان زبان‌های رمزی و از جمله زبان رمزی جابری، معمولاً صاحبان مشاغلی هستند که برای حفظ اسرار شغلی خود، دست به ابداع چنین زبان‌هایی زده‌اند.

کلیدواژه‌ها: زبان رمزی (مخفی)، ویژگی‌های زبان‌شناختی، جابری، زبان‌شناسی اجتماعی، پیجین.

مقدمه

«گونه‌های زبان را از جهات مختلف می‌توان طبقه‌بندی کرد، از جمله از نظر زمان، مکان، موقعیت اجتماعی، رابطه گوینده و شنونده، کاربرد و هدف و...» (باطنی، ۱۳۸۳: ۱۰-۱۱). یکی از گونه‌های زبان که بر اساس موقعیت اجتماعی و همچنین هدف و کاربردش شکل گرفته و توسط گروه‌های مختلف اجتماعی، صنفی و طبقاتی، برای پنهان نگه داشتن اسرار شخصی، شغلی و خانوادگی به کار گرفته می‌شود، زبان رمزی یا مخفی است که گاه آن را لوتر، لوترآ، یا آرگو می‌نامند. به گفته بلوکباشی (۱۳۸۰: ۲۴): «لوترآگویان با به کار بردن زبان رمزی، از سویی همبستگی و ارتباط گروهی، طبقاتی و صنفی خود را در میان اعضای قوم، طایفه و صنف در جامعه خود تقویت می‌کنند و تحکیم می‌بخشند و از سوی دیگر، حریم و فضای زندگی فردی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی خود را در برابر بیگانه و غیرخودی مصون و نفوذ ناپذیر نگه می‌دارند؛ و بالاخره نمی‌گذارند که راز و اسرار مگوی شخصی و جمعی‌شان در محیط کار و زندگی اجتماعی آشکار گردد».

پیشینه تحقیق

از گذشته تاکنون همواره زبان‌های رمزی در بین گروه‌های مختلف قومی، اجتماعی و اصناف وجود داشته است. یکی از کهن‌ترین اسنادی که از رواج زبان‌های رمزی در بین گروهی از مردم خبر می‌دهد، کتاب حدودالعالم (۱۳۴۰) از نویسندگی نامعلوم است که از واژه لوتر استفاده کرده و در مورد لوترای استرآبادی صحبت می‌کند.

محبوب (۱۳۴۱) در مقاله‌ای با عنوان «لوتر مطربی»، لوتری را که در میان مطربان تهران رایج بوده، گردآوری کرده است. وی اشاره می‌کند که «نوازندگان و خوانندگان دور یک حوض، در جایی که نیاز باشد دیگران سخن ایشان را درنیابند، با زبانی میان خود گفت و گو می‌کنند که لوتر مطربی نام دارد». گویش آنان بر پایه واژگان زبان فارسی بنا نهاده شده است و تنها در آن، چند فرمول آوایی خاص بر واژگان فارسی اعمال می‌شود. مانند: انسان: شنسان ابلو.

بلوکباشی (۱۳۸۰) در مقاله «زبان‌های رمزی در ایران»، تاریخچه، انواع، تعاریف و ویژگی‌های زبان‌های رمزی را برشمرده و از نظر کاربرد، چهار نوع لوتر را معرفی کرده است:

۱- لوتر گروه‌های قومی مثل کولی‌ان و یهودیان، ۲- لوتر فرقه‌های قومی و مذهبی مانند درویشان، ۳- لوتر گروه‌های صنفی و حرفه‌ای مانند دزدان و راهزنان، گدایان، مطربان در تهران و آسیابانان در دزفول و شوشتر، ۴- لوترهای همگانی رایج در میان عامه مردم که معمولاً در میان لایه‌های میانی جامعه و توده مردم، به ویژه زنان به کار می‌رود، مانند لوترهای زرگری، مرغی و گنجشکی.

سمایی (۱۳۸۲) در «فرهنگ لغات مخفی» اشاره می‌کند که لفظ آرگو برای زبان مخفی، ریشه‌ای فرانسوی دارد و اولین بار آن را در قرن پانزدهم به کار برده‌اند. او میدعان زبان مخفی را دو گروه می‌داند: نخست قانون‌گریزان، زیرا نیاز به زبانی دارند که حافظ افکار و مقاصدشان باشد. دوم کسانی که برخلاف هنجارهای جامعه رفتار می‌کنند و از آنجا که رعایت نکردن هنجارها باعث شتمات و انگشت نما شدن می‌شود، آنها سعی در مخفی کردن اسرار خود دارند.

حسینی معصوم (۱۳۹۳) مقاله‌ای تحت عنوان «تحلیل و توصیف گویش شناختی یک زبان رمزی خانوادگی خاص در مشهد» را نگاشته است. در این مقاله ویژگی‌های یک زبان رمزی خاص که در میان یک گروه نسبتاً گسترده خویشاوندی در مشهد رایج است، بررسی شده است. بر اساس این پژوهش، واژه سازی در این زبان به روش اقتصادی صورت می‌گیرد و هر واژه نماینده حوزه معنایی گسترده‌ای می‌باشد. همچنین بسیاری از واژگان آن با توجه به حجاب، حیا و حفظ حریم میان زن و مرد، ساخته شده‌اند.

سبزعلی‌پور و دلگرم (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «زبان مخفی آرآنچی یا فرقه دیلی در مناطق تات نشین خلخال»، به مقایسه این زبان با پیچین پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که این زبان پیچین نیست، بلکه یک زبان مخفی است که در بافت کارگری برای حفظ اسرار شغلی استفاده می‌شود. نتایج پژوهش نشان داد که این زبان از تاتی تغذیه می‌کند و اغلب، همان تاتی است ولی در بخش واژگان، با آن تفاوت‌هایی دارد.

آرانسکی^۴ (۱۹۵۳) در مقاله‌ای تحت عنوان «اطلاعات تازه‌ای از زبان‌های رمزی (آرگو) در آسیای میانه، گروه قومی قوال در کولاب و آرگوی آن»، زبان گروه قوال تاجیکستان را معرفی کرده است. این زبان مربوط به یکی از گروه‌های قومی کوچک در شهر کولاب تاجیکستان است که در میان اهالی

1. Luter
2. Lutera
3. Argot

آن‌ها، سال‌ها پیش به ایلام مهاجرت کرده و اکنون ساکن این شهر می‌باشند، اما دارای ارتباطات نزدیک خویشاوندی با اهالی روستا بوده و با همدیگر رفت و آمد زیادی دارند. تعداد دیگری از خانواده‌های جابری نیز در گذشته، به شهرهای خرم آباد، کرمانشاه و تهران مهاجرت کرده و در همان جا ساکن شده‌اند.

با توجه به توپوگرافی منطقه و نبود اراضی قابل زرع مناسب، مردم منطقه بیشتر از طریق دامداری و بعضاً از راه تجارت با کشور عراق امرار معاش نموده‌اند، اما با احداث جاده جدید ایلام- بدره در سال‌های اخیر و خروج از بن بست و همچنین به‌کارگیری شیوه‌های نوین استفاده از خاک، کشاورزی نیز به عنوان یکی از منابع مهم درآمد منطقه خود را نشان داده است. امروزه نیز منطقه تفریحی- گردشگری تنگه کافری (انتهای دریاچه سدسیمره) در روستای جابر، به یکی از قطب‌های گردشگری استان ایلام تبدیل شده و سالیانه پذیرای جمع کثیری از گردشگران داخلی و توریست‌های خارجی می‌باشد.

زبان جابری

یکی از ناشناخته‌ترین زبان‌های رمزی در ایران، زبان رمزی جابری است. مردم منطقه جابر به زبان کردی، گویش بدره‌ای (زیرمجموعه کردی فیلی از شاخه جنوبی) و لهجه جابری تکلم می‌کنند، اما علاوه بر زبان کردی که برای برقراری ارتباط استفاده می‌شود، در میان خود یک زبان رمزی دارند که برای پنهان نگه داشتن اسرارشان در برابر غریبه‌ها از آن استفاده می‌کنند. این زبان رمزی در گویش محلی به (žër zuwânaki) معروف است و سابقه‌ای طولانی دارد، اما امروزه رو به زوال است و معدود افرادی آن را به کار می‌برند، زیرا در گذشته برحسب نیاز مردم این منطقه ساخته شده است. مردم طایفه جابری در گذشته برای کار و تجارت به نواحی مختلف از جمله کشور عراق سفر می‌کردند، همچنین عده‌ای از بزرگان باسواد که به دعانویسی مشغول بودند و از این راه کسب درآمد می‌کردند، همواره مشغول رفت‌وآمد به شهرهای اطراف بودند. بنابراین ساخت یک زبان که به وسیله آن بتوانند راز و رمز شغلی‌شان را از دیگران مخفی کنند، امری لازم و ضروری بوده است. نگارنده در این پژوهش به تحلیل و توصیف ویژگی‌های زبان‌شناختی زبان رمزی جابری پرداخته و گامی کوچک در جهت معرفی و حفظ این میراث گران‌بها برداشته است.

محل به (قوال)^۱ مشهورند. او تعدادی از واژه‌های این گویش را ثبت کرد و آن را یک آرگوی محلی فرض نمود، سپس از طریق مقایسه آن با مجموعه واژه‌های آرگو، فرض خود را تأیید کرد. کالوه^۲ (۱۹۹۳) بخشی از کتاب «زبان مخفی چیست؟» را به تاریخ زبان مخفی در فرانسه اختصاص داده و برخی از زبان‌های این کشور را معرفی کرده است. او تغییرات زبان مخفی را از لحاظ صوری بررسی نموده و همچنین کاربردهای ادبی زبان مخفی و شبه مخفی را بیان نموده است. نگارنده همچنین در فرایندهای واژه‌سازی در زبان مخفی فرانسه، چهار اصل را تا حدی عمومی می‌داند: ۱. استعاره، ۲. تلخیص یا اصل صرفه جویی، ۳. وند افزایی، ۴. واژگان زبانی باقاعده.

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش به صورت تحلیلی-توصیفی و کتابخانه‌ای می‌باشد. در بخش پیشینه و تعاریف، داده‌ها به روش کتابخانه‌ای و از طریق فیش برداری از کتاب‌ها و مقالات فارسی و انگلیسی مختلف در رابطه با زبان‌های رمزی، جمع‌آوری شده‌اند. داده‌های مربوط به زبان رمزی جابری نیز، بر اساس شم زبانی نگارنده و به صورت میدانی از طریق مصاحبه با گویشوران بومی این زبان به دست آمده‌اند. داده‌های گردآوری شده حتی الامکان از افراد بزرگسال و عمدتاً مردان مسن، از طریق ضبط صوت گردآوری شده و پس از آوانگاری، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

روستای جابر

روستای جابر انصار در مسیر جاده ایلام- بدره (حدوداً ۲۰ کیلومتری نرسیده به بدره) واقع شده است و به خاطر وجود بقعه متبرکه امامزاده جابرین عبدالله انصاری، به منطقه جابر معروف است. بقعه مذکور مربوط به معماری قرون اولیه اسلامی بود و گنبدی شبیه به گنبد دانیال نبی در شوش داشت که در سال‌های اخیر توسط اداره حج و اوقاف استان ایلام بازسازی شد. اهالی این منطقه که قدمای آن‌ها از فرزندان جابر انصار می‌باشند، شامل تیره‌های بابابزرگ (باوه گپ)، پیرالیاسی، خدره‌وند، کل ولی، میرقدم و مومه می‌باشند، ولی همگی خود را یک طایفه متحد و خانواده‌ای بزرگ دانسته و به طایفه جابری معروفند. این طایفه عمدتاً در روستای جابر زندگی می‌کنند ولی جمعیت بسیار زیادی از

1. qavol
2. L.J.Calvet

جامعه‌شناسی زبان^۱

زبان علاوه بر فردی بودن، حاصل زندگی جمعی است و در شکل‌گیری جامعه و ارزش‌های آن، نقش مهمی ایفا می‌کند. زبان رمزی نیز به‌عنوان یک پدیده اجتماعی، علل فراوانی دارد و بررسی ویژگی‌های آن، در مطالعات شاخه جامعه‌شناسی زبان می‌گنجد.

جامعه‌شناسی زبان یکی از شاخه‌های مهم زبان‌شناسی است که در آن، زبان به‌عنوان یک نهاد اجتماعی و مهم‌ترین ابزار برقراری ارتباط در جامعه، مورد مطالعه قرار می‌گیرد (مشیری، ۱۳۷۳: ۱۱۶).

از دیدگاه باقری (۱۳۷۷: ۵۹): «جامعه‌شناسی زبان، زبان را از دیدگاه جمع می‌نگرد. براساس این دیدگاه، زبان در خدمت برقرار کردن ارتباط فرد با اجتماع خویش است. جامعه‌شناسی زبان به این موضوع که زبان در چه زمانی و در چه مکانی، برای چه مقصودی، در حضور چه کسی، با چه لحنی و ... مورد استفاده قرار می‌گیرد توجه دارد، و نیز به جایگاه زبان در الگوی رفتاری جامعه، در بین مردمی که آن را درک می‌کنند، اهمیت می‌دهد».

جامعه‌شناسی زبان به مطالعه تأثیر عوامل اجتماعی مانند هنجارهای فرهنگی، توقعات و بافت بر نحوه استفاده از زبان می‌پردازد. همچنین می‌توان تأثیراتی را که زبان بر فرهنگ و اجتماع دارد نیز، در زمره تعریف جامعه‌شناسی زبان قلمداد کرد. این شاخه از زبان‌شناسی، علاوه بر ویژگی‌های زبانی را که در موقعیت‌های خاص به کار می‌روند، روابط اجتماعی مختلفی که بین افراد و عوامل مهم موقعیتی نشان می‌دهند، از هم مجزا می‌کند. این عوامل تأثیر گذار عبارت‌اند از: انتخاب صدا، عوامل دستوری و واژگانی که سن، جنس، تحصیلات، هویت قومی، شغل و... را در بر می‌گیرد.^۲

تعریف زبان‌های رمزی از دیدگاه‌های مختلف

دایرةالمعارف بریتانیکا^۳ (۲۰۰۸)، زبان مخفی را زبان خاص مجرمان می‌داند و می‌گوید: «این اصطلاح مربوط به زبانی است که خاص یک منطقه جغرافیایی یا طبقه اجتماعی است.» «زبان رمزی زبانی است ساختگی که دو یا چند تن و یا یک گروه از مردم در میان خود قرار می‌دهند، تا هنگامی که بخواهند معنا و راز سخنان برای دیگران پوشیده و پنهان بماند، با آن گفت‌وگو کنند.» (بلوکباشی، ۱۳۸۰: ۱۹).

طبق قدیمی‌ترین تعریفی که میرجمال‌الدین حسین انجوی شیرازی در فرهنگ جهانگیری در سال (۱۰۱۷ قمری) از واژه لوترا به دست داده است، «لوترا زبانی است که دو کس در میان هم قرار دهند که چون باهم سخن گویند، دیگران آن را نفهمند» (همان ۲۰).

«زبان مخفی در اصل یک زبان مستقل نیست و یکی از شکل‌ها و گونه‌های هر زبان معیار است. زبان مخفی عمدتاً در حوزه واژگان و تا حدی اصطلاحات و عبارات‌های فعلی، ابداع و زاید هر زبان می‌شود.» (سمایی، ۱۳۸۲: ۷)

به گفته فریرا و بودا^۴ (۲۰۰۹: ۹۷): «زبان ساخته شده، به‌عنوان وسیله ارتباطی داخلی در میان گروه‌هایی از مردم استفاده می‌شود و برای افراد گروه نوعی هویت و هماهنگی ایجاد می‌کند، همچنین تحکیم داخلی گروه و تمایز آن‌ها را نسبت به گروه‌های دیگر تقویت می‌کند.»

ایوانف^۵ (۱۹۲۰: ۲۴۸) این زبان‌های رمزی را «زبان ترکیبی»^۶ می‌نامد. در ایران نیز دهخدا (ذیل «لوترا») این زبان‌ها را «صورت شکسته زبانی» می‌خواند. و به گفته زمردیان (۱۳۴۸: ۵۴۹-۵۵۰) آنها «شکل غلط ادا شده زبان‌های طبیعی»^۷ اند. برخی نیز چون یارشاطر (۱۹۷۷: ۱)، آن‌ها را «زبان پیوندی»^۸ نام گذاری می‌کنند.

هلیدی (۱۹۷۶: ۵۷۳) از آرگو به‌عنوان ضدزبان نام می‌برد و آن را ابزاری برای اجتماعی شدن توصیف می‌کند که گویشوران به‌وسیله آن در یک ضداجتماع در کنار جامعه بزرگ‌تر برای خود، اجتماعی مستقل تعریف می‌کنند.

بلیک^۹ (۲۰۱۰: ۲۱۱) آرگو را شامل مجموعه‌ای از لغات غیراستاندارد می‌داند که گروهی از افراد که علایق مشترک یا مخالف‌های مشترکی با قدرت‌های مملکت دارند، از آن استفاده می‌کنند. به گفته او زبان نشانه مهم هویت است و افراد بیشتر محدوده‌ای واژگانی از گونه‌های محاوره‌ای برای خود ایجاد می‌کنند، که هویتشان را آشکار میکند. (همان: ۵)

آرگو اصطلاحی فرانسوی است و نخستین واژه‌هایی که برای تعریف آن شناخته شده‌اند، واژه‌های «چارگون»^۹ به معنای لوترا یا زبان خاص و «جوبلین»^{۱۰} اند که هر دو به قرن پانزدهم میلادی مربوط می‌شوند (کالوه، ۱۳۸۸: ۹).

4. V. Ferreira. & P.Bouda
5. W. Ivanow
6. Synthetic Language
7. Hybrid Language
8. B.J, Blake
9. Jargon
10. Jobelin

1. Sociolinguistics
2. www. Britanica Concise Encyclopedia/ Sociolinguistics
3. Encyclopedia Britanica (retrived 2008)

رمزآمیز خود را از دست می‌دهند و جزء واژه‌های زبان می‌شوند (همان: ۵۷). این ویژگی در زبان رمزی جابری به چشم نمی‌خورد و تاکنون هیچ واژه‌ای از آن، وارد زبان اصلی نشده است.

۷. تلخیص و صرفه جویی. واژه‌های ایجاد شده در زبان مخفی کوتاه‌اند (همان: ۱۶). با وجود اینکه در زبان رمزی جابری اصل اقتصاد در واژه‌سازی رعایت شده است و جملات گاهی مختصر می‌شوند و حتی یک واژه می‌تواند نماینده حوزه معنایی گسترده‌ای باشد، اما واژگان مرکب زیادی هم به چشم می‌خورد و برای ساخت واژه به این روش، محدودیتی وجود ندارد.

۸. در زبان مخفی برای عشق، محبت و مفاهیمی از این قبیل، معادل وجود ندارد (همان: ۵۱). در زبان رمزی جابری نیز، همین‌طور است.

علاوه بر موارد فوق که با ویژگی‌های ذکر شده کالوه برای زبان‌های رمزی، مورد مقایسه قرار گرفت، در ادامه ویژگی‌های دیگری نیز، برای زبان رمزی جابری ذکر می‌گردد:

۹. همه واژگان این زبان ابداعی نیستند و روش‌های دیگری برای واژه‌سازی وجود دارد که در بخش‌های بعد، به آن‌ها اشاره می‌شود.

۱۰. از نظر ساخت فعل، زبان زمی جابری تابع قواعد ساخت فعل در زبان معیار است.

۱۱. برای وندها، حروف اضافه و اعداد در زبان رمزی جابری معادلی ساخته نشده و از همان معادل آن‌ها در زبان معیار جابری، استفاده می‌شود.

واژگان

زبان رمزی یکی از شکل‌ها و گونه‌های زبان معیار است و نظام آوایی، صرفی و نحوی آن با زبان معیار مربوط به خود یکی است، ولی از لحاظ واژگانی کاملاً متفاوت است و همین نظام واژگانی است که ماهیت آن را رمزی کرده است. بنابراین اصل و اساس زبان رمزی جابری را یک نظام واژگانی متشکل از اسم، فعل و صفت تشکیل می‌دهد.

اقتصاد در واژه‌سازی

ساخت زبان فرایندی پیچیده و طولانی است و هر فردی به راحتی نمی‌تواند اقدام به ساخت زبان کند. بنابراین از یک جامعه بسیار کوچک خویشاوندی نمی‌توان انتظار داشت که برای زبانی با کاربرد محدود، معادل همه واژگان، واژه رمزی

ویژگی‌های ساختاری زبان رمزی جابری

در این بخش، بر اساس ویژگی‌هایی که کالوه برای زبان‌های رمزی ذکر کرده است، ویژگی‌های زبان رمزی جابری مورد بررسی قرار می‌گیرند:

۱. مخفی بودن. گویندگان، زبان مخفی را به این سبب اختراع کرده‌اند که دیگران از گفت‌وگوی آن‌ها سر درنیاورند (کالوه: ۱۳۸۸). هدف از ساخت زبان رمزی جابری نیز، مخفی کردن اسرار شغلی و شخصی، در برابر بیگانه‌ها بوده است.

۲. مستقل نبودن. زبان مخفی از نظر ساختار، شبیه زبان مبنا و اصلی است؛ یعنی، از نظر آوایی، ساختار و نحوی با زبان مبنا یکی است و فقط در بخش واژگان با آن تفاوت‌هایی دارد (همان). زبان رمزی جابری نیز از لحاظ دستگاه واجی، صرف و نحو همچون زبان معیار در منطقه جابر است ولی از لحاظ واژگانی، کاملاً با آن متفاوت است. گویندگان این زبان‌ها یا صاحبان حرفه و شغل‌اند که نمی‌خواهند اسرار شغلشان فاش شود تا به سود بیشتر برسند؛ یا طردشدگان جامعه‌اند که در گوشه‌ای منزوی شده‌اند (همان: ۱۴). میدعان زبان رمزی جابری نیز، دعانویسان مشهور جابری هستند که برای حفظ اسرار شغلی خود، دست به ابداع این زبان زده‌اند.

۳. تعداد واژه‌های مترادف. زبان‌های مخفی معمولاً برای نامیدن پول و عمل جنسی نیاز به واژه‌های زیادی ندارند، اما واژه‌های هم معنی بسیار دارند (همان: ۵۱). در زبان رمزی جابری نیز، بسیاری از واژگان (مخصوصاً صفات) نماینده حوزه معنایی گسترده‌ای می‌باشند و معنای آن‌ها از طریق بافت موقعیتی، قابل تشخیص است.

۴. ارتباط کمتر با نوشتار (همان: ۸۴). زبان رمزی جابری همانند بسیار از زبان‌های رمزی دیگر، دارای شکل گفتاری است و نوشته مکتوبی از آن وجود ندارد.

۵. ساخته نشدن واژه‌های تازه و استفاده از واژه‌های اصلی با تغییر معنا (همان: ۸۱). این ویژگی که کالوه برای زبان‌های مخفی ذکر کرده است، در زبان جابری کمتر به چشم می‌خورد، زیرا اغلب واژگان این زبان به صورت کاملاً نوآورانه ابداع شده‌اند و در هیچ زبان دیگری یافت نمی‌شوند.

۶. ورود برخی از واژه‌های زبان‌های مخفی به زبان اصلی بر اثر کثرت استعمال. مخفی بودن زبان مدرجی و پیوستاری است؛ یعنی، این زبان‌ها بعد از مدتی نقش

سرواژه‌سازی

یکی از شیوه‌های جالب واژه‌سازی در زبان رمزی جابری، سرواژه‌سازی است. کریستال^۱ (۲۰۰۳: ۱۰) می‌گوید: «سرواژه‌سازی تلفظ حرف‌های اول چند واژه است. سرواژه^۲ به‌عنوان یک واحد مستقل تلقی و تلفظ می‌شود». برای این منظور، در زبان رمزی جابری، گاهی در کلمات چند حرفی فقط حرف ابتدای واژه را هجی می‌کنند و افراد آشنا به این زبان، معنا را درمی‌یابند. در کلمات دو حرفی نیز هردو حرف به ترتیب هجی می‌شوند، به گونه‌ای که غیرخودی‌ها هیچ گونه تصویری از معنای آن ندارند.

مثال: کلمات چندهجایی

خواهر: xe برادر: be مادر: mim

مثال: کلمات تک‌هجایی

بد: be -u - dâf بو: be -u - wâw

گردن (معادل کردی آن، «مل» است):

mim- u - lâ m

ابداع^۳

شمار زیادی از واژگان این زبان، به شیوه‌ای کاملاً نوآورانه ساخته شده‌اند و هیچ نشانه‌ای برای پی بردن به مفهوم آن‌ها وجود ندارد و فقط افراد خودی می‌توانند آن‌ها را دریابند. این واژگان کاملاً جدید هستند و در هیچ زبان دیگری یافت نمی‌شوند. مثال:

دختر: doxłâj تنگ: tizuka ستر: toxla

غذا/ نان: kâwrâ

قرض‌گیری^۴

یکی دیگر از روش‌های واژه‌سازی در زبان رمزی جابری، قرض‌گیری است. در این زبان تعداد اندکی واژه عربی یافت می‌شود. از آنجا که استان ایلام با کشور عراق مرز مشترک دارد، طبیعی است که رفت و آمد زیادی بین مردم این منطقه و کشور عراق باشد. بنابراین یکی از دلایل اصلی حضور واژگان عربی را می‌توان رفت و آمد فراوان و مسافرت‌های طولانی مدت بزرگان و اهالی روستای جابر برای کار و تجارت به این کشور عرب زبان دانست. مثال:

گاو: baqar درخت: šajar آهن: hadid

بسازد. از آنجا که واژگان رمزی یا مخفی برای پنهان‌نگه داشتن مکالمات در برابر غریبه‌ها و غیرخودی‌ها استفاده می‌شوند، با استفاده از تعداد محدودی واژه می‌توان مقصود خود را رساند، و نیازی نیست برای هر کلمه یک معادل رمزی ابداع کرد. در زبان رمزی جابری نیز واژه‌سازی به روش اقتصادی صورت می‌گیرد، و گاهی یک واژه می‌تواند چندین معنای مختلف یا نزدیک به هم دربر داشته باشد. کسانی که با این زبان آشنایی دارند، با استفاده از بافت موقعیتی، معنای مورد نظر گوینده را می‌فهمند. مثال:

šalâ: یک صفت مثبت است و مفاهیمی از قبیل زیبا، خوب، مرغوب، خوش مزه و خوش اخلاق را انتقال می‌دهد. به عنوان مثال اگر با غذا استفاده شود، مفهوم خوشمزگی را می‌رساند. مثال: غذای خوشمزه: kâwrâ- ÿ - šalâ- çatr: این واژه برای چند نوع از مایعات استفاده می‌شود. معنای اصلی آن آب است، ولی در معنای باران، خون، ادرار نیز استفاده می‌شود و شنونده از طریق بافت موقعیتی، معنای مورد نظر را تشخیص می‌دهد. مثال:

آب یخ: çatr - o - salj

ضمایر نیز به روش اقتصادی ساخته شده‌اند و ضمایر انعکاسی و منفصل، هردو دارای ساختی یکسان می‌باشند.

مثال: من: gerêw- em خودم: gerêw- em

با اینکه واژه‌سازی در زبان رمزی جابری به روش اقتصادی صورت گرفته است، اما گاهی نیز برای یک کلمه که کاربرد فراوانی در فرهنگ آن‌ها داشته است، چندین معادل رمزی وجود دارد. به عنوان مثال، برنج غذایی است که بیشتر در مهمانی‌ها و مجالس پخته می‌شده و خوراک اصلی این طایفه بوده است. بنابراین آن‌ها نیز همانند اسکیموها که با برف سروکار دارند و برای انواع و اندازه‌های مختلف آن واژگان گوناگونی به کار می‌برند، برای واژه برنج، چندین معادل رمزی ابداع کرده‌اند. مثال:

برنج خشک: zař

برنج پخته: kothêr

برنج چرب: zařdûên

فرایندهای واژه‌سازی

از آنجا که تفاوت اصلی زبان مخفی با زبان معیار، عمدتاً در حوزه واژگان است، لذا فرایندهای واژه‌سازی موجود در زبان رمزی جابری به چهار دسته تقسیم شده‌اند که در زیر به آن‌ها اشاره می‌شود.

1. D. Crystal
2. acronym
3. coinage
4. borrowing

ترکیب

علاوه بر روش‌های ذکر شده برای واژه‌سازی در زبان رمزی جابری، یک روش دیگر، ترکیب^۱ کلمات است. به گفته متیوز^۲ (۱۹۹۱: ۸۲-۸۵): «ترکیب فرایندی است که در طی آن، واژه قاموسی از دو یا چند تکواژ قاموسی ساده‌تر، به وجود می‌آید.» و در ادامه می‌افزاید: «واژه قاموسی حاصل، گاهی معنای غیرعادی یا خاص دارد، یعنی به طور کلی معنای آن از اجزای تشکیل دهنده آن، قابل پیش‌بینی نیست». در زبان جابری، گاه دو جزء رمزی را با هم ترکیب کرده و یک کلمه جدید ساخته‌اند، گاهی هم یک جزء عربی را در کنار یک جزء کردی یا رمزی قرار داده، تا یک کلمه رمزی جدید ساخته شود. مثال:

خرگوش: gyar gunâxa

هر دو جزء این واژه رمزی هستند. gyar به معنای خر و gunâxa به معنای گوش است.

بزغاله (بز جوان): zoṣâṭ tûla

این واژه از دو جزء (zoṣâṭ به معنی بز، واژه عربی) و (tûla به معنی جوان (برای حیوان، واژه کردی) مرکب شده است.

آب یخ: salj -u- čatr

این واژه از دو جزء (čatr به معنی آب، واژه رمزی) و (salj به معنی یخ، واژه عربی) تشکیل شده است.

اسم و ویژگی‌های آن

به کلماتی که برای نامیدن شخص، شیء، حیوان و یا عملی به کار می‌روند، اسم گفته می‌شود. اسامی قابل جمع هستند و با نشانه‌های معرفه، نکره و اضافه همراه می‌شوند. در زیر به معرفی این نشانه‌ها همراه با اسامی پرداخته می‌شود:

معرفه و نکره

نشانه معرفه در این زبان معمولاً /a/ و نشانه نکره /ê/ و یا /êg/ است. مثال:

پسر (معرفه): âzak-a?

مرغی (نکره): karg-ê

مفرد و جمع

نشانه جمع در این زبان رمزی /al/ است که بعد از اسامی مفرد می‌آید. مثال: مردان: al-jar اگر به اسم جمع نشانه

معرفه /a/ اضافه شود، در این صورت علامت جمع /al/ به صورت /el/ در می‌آید.

نشانه اضافه

نشانه اضافه /e/ است که بین دو اسم، اسم و صفت، اسم و ضمیر، اسم و عدد ترتیبی، عدد کسری و اسم می‌آید. مثال:

گاو پیرزن: baqar-e-kabira

گوشت مرغوب: bix - e - šalâ

صفت

صفت کلمه یا گروهی از کلمات است که اسم را توصیف می‌کند و درباره آن توضیحی می‌دهد. در زبان جابری صفات معمولاً به سه صورت مطلق، برتر و برترین کار می‌روند.

جدول ۱. صفات

مطلق	خوب	šalâ
برتر	بهتر	šalâ -têr
برترین	بهترین	šalâ -têrin

ضمایر

از آنجا که در زبان رمزی جابری، واژه‌سازی به روش اقتصادی صورت می‌گیرد، ضمایر منفصل و انعکاسی هر دو دارای ساختی یکسان هستند. ضمایر متصل نیز همچون زبان معیار، به انتهای اسامی می‌پیوندند.

جدول ۲. ضمایر منفصل و انعکاسی

من / خودم	gerêw-em	ما / خودمان	gerêw-emân
تو / خودت	gerêw-ed	شما / خودتان	gerêw-edân
او / خودش	gerêw-e	آن‌ها / خودشان	gerêw-eÿân

جدول ۳. ضمایر متصل

ضمیر پیوسته	رمزی جابری	
-am	doxlâj- am	دخترم
-ad	doxlâj- ad	دخترت
-e	doxlâj- e	دخترش
-amân	doxlâj- amân	دخترمان
-adân	doxlâj- adân	دخترتان
-eÿân	doxlâj- eÿân	دخترشان

ساخت و تصریف فعل

علاوه بر اسامی، بخش مهم دیگری از زبان رمزی جابری را، افعال تشکیل می‌دهند و به دو صورت ساده و مرکب در همه زمان‌ها به کار می‌روند. صرف آن‌ها نیز همچون زبان معیار جابری صورت می‌گیرد. در زیر به چند نمونه از آن‌ها اشاره می‌شود:

جدول ۴. افعال ساده

فارسی	رمزی جابری
خوردن	marzin
خوابیدن	nurânen
گفتن	warzin
خندیدن	kâkânen
نشستن	kimyân

جدول ۵. افعال مرکب

فارسی	رمزی جابری
نگاه کردن	nučârânkerden
درست کردن/پختن	daxâw kerden
دروغ گفتن	suwâhi warzin
فرار کردن	dakâw bûn
کشتن	mersakkerden

همان‌گونه که در جدول مشاهده شد، دوم شخص و سوم شخص جمع ساختار یکسانی دارند. این قاعده در مورد تمامی افعال زبان رمزی جابری صدق می‌کند و افعال، همگی پنج صیغه‌ای می‌باشند.

جدول ۷. صرف فعل مضارع (حال) اخباری «خوردن» (marzin)

شمار / شخص	مفرد	جمع
اول شخص	?a-marzem می‌خورم	?a-marzimen می‌خوریم
دوم شخص	?a-marzi می‌خوری	?a-marzen می‌خورید
سوم شخص	?a-marze می‌خورد	?a-marzen می‌خورند

از آنجا که این فعل مرکب، در زمان مضارع اخباری صرف شده است، وند استمراری نیز به ابتدای جزء دوم افزوده شده است. فعل آینده نیز در زبان جابری، ساختار مستقلی ندارد و مضارع اخباری معمولاً در معنای آینده هم به کار می‌رود. راه تشخیص آن نیز، بافت موقعیتی یا افزودن قید زمان است.

وجه امری (امر و نهی)

وجه امری که بر امر و نهی دلالت می‌کند، با آمدن «ب» و «ن» بر سر فعل ساخته می‌شود، و نمونه‌هایی از آن در جدول قابل مشاهده است.

جدول ۸. صرف فعل امر و نهی (حاضر)

شمار / وجه	امر	نهی
دوم شخص مفرد	be- kim بنشین	na- kim نشین
سوم شخص جمع	be- kimen بنشینید	na- kimen نشینید

دسته‌بندی واژگان زبان رمزی جابری

در این قسمت برای آشنایی بیشتر با زبان رمزی جابری، تعدادی از واژگان آن به صورت جداگانه دسته بندی شده‌اند.

جدول ۶. صرف فعل ماضی ساده «گفتن» (warzin)

شمار / شخص	مفرد	جمع
اول شخص	warz- im گفتم	warz- imen گفتیم
دوم شخص	warz- id گفتی	warz- in گفتید
سوم شخص	warz- i گفت	warz- in گفتید

جدول ۱۱. خوراکی‌ها در زبان رمزی جابری

فارسی	رمزی	فارسی	رمزی
خرما	zarđanur	گوشت	bix
قند	Šat	برنج	zař
چای	čim	مرغ	karg
دوغ	?espêpařa	نان	kâwrâ
تخم مرغ	gerduka	آب	čatr
پیاز	teftitařa	روغن	dêün

حیوانات

جدول ۱۲. حیوانات در زبان رمزی جابری

فارسی	رمزی	فارسی	رمزی
الاغ	gyar	گاو	baqar
سگ	kalü	گوسفند	xanam
گرگ	kalühajari	بز	zoxâł
خرگوش	gyargunâxa	اسب	sos
مرغ	karg	قاطر	qâf

مختصرسازی جملات

در مواقع اضطراری و زمانی که نیاز به سرعت در انتقال مفاهیم باشد، جملات ساده‌تر شده و گاهی فقط فعل، که قسمت اصلی جمله است، به کار می‌رود و بقیه اجزای جمله حذف می‌شوند. مثال:

nučârân donuwabeka

دختره رو نگاه کن

nârânuč

نگاه کن

?altüpâw dâluřekorum

به بیرون از خانه فرار کن

?altüp

فرار کن

چند نمونه از جملات رمزی جابری

حرف نزن: daxdân nawarz:

هیچی نگو: Xořâmân:

فرار کردند: dakâwbün:

پسره متوجه شده: ?âzakanuredaxa:

واژگان شغلی (دعانویسی)

همان‌طور که ذکر شد، میدعان اصلی زبان رمزی جابری، بزرگان اهل قلم و دعانویسان جابری بودند که برای دعانویسی به شهرهای مختلف سفر می‌کردند. بنابراین طبیعی است که بخش زیادی از واژگان و اصطلاحات رمزی و ابداعی آن‌ها مربوط به شغل و حرفه اصلی‌شان، یعنی دعانویسی باشد. مثال:

دعانویس/آخوند: šaft: دعا syâpařa: خدا: ?âwlyâ?

کتاب قرآن: ?âwlyâ: syâpaře امامزاده (جابرانصاری): mâwliya:

اعضای خانواده

خانواده یکی از نهادهای اجتماعی مهم است و در میان طایفه جابری دارای اهمیت فراوانی است، به همین دلیل در زبان رمزی جابری، تمامی واژگان مربوط به اعضای خانواده، دارای معادل رمزی می‌باشند.

جدول ۹. اعضای خانواده در زبان رمزی جابری

فارسی	رمزی	فارسی	رمزی
مرد	jar	پدر	pe
زن	donu	مادر	mim
دختر	doxłâJ	خواهر	xe
پسر	?âzak	برادر	be

اعضای بدن

جدول ۱۰. اعضای بدن در زبان رمزی جابری

فارسی	رمزی	فارسی	رمزی
گردن	mimulâm	دست/ انگشت	čaņa
شکم	zâłguâf	پا	pe
دهان	daxdân	چشم	nur
شانه	šinełaşânun	گوش	gunâxa
		سر	toxła

خوراکی‌ها

در زیر به تعدادی از خوراکی‌های پرمصرف و در دسترس طایفه جابری در گذشته، اشاره می‌شود.

غریبه‌ها و حتی اطرافیانی که اهل این طایفه نیستند به هیچ وجه قادر به فهم مکالمه آن‌ها نمی‌باشند. واژه‌سازی در این زبان نیز به چهار روش صورت می‌گیرد که عبارتند از: سرواژه‌سازی، ابداع، قرض‌گیری و ترکیب. همچنین مبدعان این زبان رمزی، دعانویسان مشهور و باسواد طایفه جابری می‌باشند که در گذشته برای کار و تجارت و همچنین دعانویسی به مناطق مختلف سفر می‌کردند. پس می‌توان زبان رمزی جابری را یک زبان شغلی محسوب کرد که علاوه بر دعانویسان، خانواده‌های آن‌ها و افراد دیگر این طایفه، در مواقع ضروری از آن استفاده می‌کنند. امروزه این زبان به خاطر عدم آشنایی کامل جوانان با آن، گویشوران کمتری دارد و معمولاً بزرگسالان بر حسب نیاز آن را به کار می‌گیرند.

با توجه به این اطلاعات، دیدگاه نگارنده این پژوهش با دیدگاه عده‌ای از محققان، که مبدعان زبان‌های مخفی را عمدتاً خلافکاران و قانون‌گریزان می‌دانند، همسو نیست، زیرا بنا بر گفته سبزی‌پور و دلگرم (۱۳۹۵: ۴۲-۴۱)، همه یا اغلب زبان‌های مخفی را کسانی ابداع کرده‌اند که همکار بوده و شغل یکسانی داشته‌اند و برای رونق کسب و کار یا برملا نشدن اسرار کاری، زبانی اختراع کرده تا با آن صحبت کنند. پس می‌توان زبان رمزی یا مخفی را زبان صنفی دانست.

شناختی یک زبان رمزی خانوادگی در مشهد. فرهنگ و ادبیات عامه، ۲ (۲۵)، ۲-۴۷.

سبزی‌پور، جهان‌دوست و دلگرم، راحله (۱۳۹۵). زبان‌های مخفی آرانجی یا قرقه دیلی در مناطق تات نشین خلخال. *زبان‌شناسی اجتماعی*، ۱ (۱)، ۳۷-۴۸.

سمایی، مهدی (۱۳۸۲). *فرهنگ لغات زبان مخفی*. تهران: نشر مرکز.

کالوه، ژان لویی (۱۳۸۸). *زبان مخفی چیست؟*. ترجمه شهروز پزشکی. تهران: پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران.

محبوب، منوچهر (۱۳۴۱). *لوتر مطربی*. کتاب هفته، ۳۷، ۱۶۶-۱۶۸.

مشیری، مهشید (۱۳۷۳). *ده مقاله درباره زبان، فرهنگ، ترجمه*. تهران: نشر البرز.

اوضاع خوب نیست. daxdân xita:
اون کیه؟/اسمش چیه؟: kâfueeya?
اهل کجاست؟: kâfueeyega?
یه چایی درست کن. čimedaxâ w ka:
بهش پول بده. terûsa ?âwkâwenape:
گوش می‌دهد. hâgunâx:
خواهر و برادرند. Xe- u -Be-ÿen:
دیوانه است. toxlexita:

بحث و نتیجه‌گیری

زبان‌های رمزی، نیاز بشر به پنهان کاری را در مواقع ضروری برطرف می‌کنند و این نیاز به پنهان کاری و محرمانه بودن، نشان‌دهنده نوعی اتحاد و همبستگی در میان یک گروه با اعتقادات مشابه است. البته دلایل دیگری از جمله شرم و حیا و نیز تفریح و سرگرمی، برای به کارگیری این گونه زبان‌ها وجود دارد، ولی هدف اصلی از ساخت آنها مخفی کردن اسرار خودی در برابر غیر خودی بوده است.

در این پژوهش، پس از تعریف زبان‌های رمزی و ذکر ویژگی‌های آنها، ویژگی‌های زبان‌شناختی زبان رمزی جابری توصیف شد و مشخص گردید که این زبان، دستور زبانی مشابه دستور زبان گویش معیار جابری دارد ولی از لحاظ واژگانی کاملاً با آن متفاوت است و همین نظام واژگانی است که ماهیت آن را رمزی کرده است، به گونه‌ای که اگر دو نفر به زبان رمزی جابری تکلم کنند،

منابع

آرانسکی، یوسف میخائیلوویچ (۱۳۷۵). اطلاعات تازه‌ای از زبان‌های رمزی (آرگو) در آسیای میانه/گروه قومی قوال در کولاب و آرگویی آن. ترجمه محسن شجاعی. فرهنگ، ۱۷، ۱۶۵-۲۰۰.

باقری، مهتری (۱۳۷۷). *مقدمات زبانشناسی (چاپ دوم)*. تهران: پیام نور.

باطنی، محمدرضا (۱۳۸۳). *توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی (چاپ پانزدهم)*. تهران: انتشارات امیرکبیر.

بلوکباشی، علی (۱۳۸۰). *زبان‌های رمزی*. کتاب ماه هنر، ۳۵ و ۳۶، ۱۸-۲۷.

حدودالعالم من المشرق والمغرب (۱۳۴۰). *تصحیح منوچهر ستوده*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

حسینی معصوم، سیدمحمد (۱۳۹۳). *تحلیل و توصیف گویش*

- Blake, B. J. (2010). *Secret language*. Oxford: Oxford University Press.
- Crystal, D. (2003). *A dictionary of linguistics & phonetics*. U.S.A: Blackwell publishing.
- Ferreira, V., & Bouda, P. (2009). Minderico: An endangered language. In P. K. Austin, et. al. (eds.), Portugal. *Proceeding of Conference on Language Documentation and Linguistic Theory 2* (pp. 36-48). London: SOAS
- Halliday, M.A.K. (1976). Anti-language. *American Anthropologist*. (new series), 78, 570-784.
- Iwanow, W. (1920). Further notes on the gypsies in Persia. *Journal and Proceeding of the Asiatic Society of Bengal (N.S)*, 16, 281-291
- Matthews, P. (1991). *Morphology*. New York: Cambridge University Press.
- Yarshater, E. (1977). The hybrid language of the Jewish communities of Persia. *Journal of American Oriental Society*, 97 (1), 1-7.
- Encyclopedia Britanica (retrived 2008), www.google.com
- WWW. Britanica Concise Encyclopedia/ Sociolinguistics.